

Kada pažymį rašyti ir kada jo nereikia?

Sergej Zair-Bek, Rusija

Vienoje iš Sankt Peterburgo mokyklų po įprastinio Kritinio mąstymo ugdymo skaitant ir rašant (KMUSR) projekto seminaro šių eilučių autorių tiesiog atakavo mokytojai, kurie klausė vienintelio dalyko: *“Kaip patikrinti, ar susiformavęs kritinis mokinių mąstymas? Kaip parašyti už tai pažymį? Ar yra specialių tikrinimo metodikų, skirtų konkrečioms mokomosioms disciplinoms?”* Pamėginkime susivokti, ar pagrįsti pedagogų reikalavimai duoti jiems parengtas *dalykines* metodikas, skirtas įvertinti, kaip susiformavęs kritinis mokinių mąstymas.

Leisiu sau padaryti prielaidą, kad bendrų kokybinių kriterijų, kuriuos taikant būtų galima įvertinti kritinio mąstymo susiformavimo lygį, nėra. Mėginimai kokybiškai nustatyti, kaip vyksta kritinio mąstymo ugdymas, tolygūs mėginimams nustatyti ir pažymiu įvertinti žmogaus bendravimo kultūrą arba pilietinę poziciją.

Pirma, nelengva įvertinti ir išmatuoti mokinių žinias, kai kalbama apie klausimus, į kuriuos nėra vieno teisingo atsakymo.

Antra, kai pagrindiniu dalyku mokytojas laiko ne teisingą, o prasmingą atsakymą, svarbus

darosi ne tiek rezultatas, kiek mokinio darbas per visą pamoką; atitinkamai ir vertinamas ne tik mokinio gautas rezultatas, bet ir tai, kaip jis mąsto ir samprotauja.

Trečia, mokytojai turi įsisąmoninti, kad kai mokiniai atsakingai žiūri į mokymąsi ir suvokia, jog mokymosi procesas yra begalinis, rašant pažymį, jie tampa mokytojo partneriais. Tokie mokiniai supranta, ką jiems iš tikrųjų reikia mokėti ir ką jie jau sugeba atlikti, aiškiai įsivaizduoja savo laimėjimus bei būtinybę nesustoti prie to, kas pasiekta, o tobulėti toliau.

Turime reikalą ne tik su iš esmės nauju Rytų Europos švietimo sistemai požiūriu į mokymo procesą bei kitokiu mokytojo ir mokinio vaidmens ir vietos šiame procese suvokimu. Mes taip pat manome, kad šis požiūris yra gana technologiškas, t. y. atkuriamas teigiamais rezultatais, kurie pasiekiami tiek mokinį ugdant, tiek formuojant asmenines jo savybes. Savo ruožtu, remiantis kai kuriais moksliniais tyrimais, technologiškumas reiškia tai, kad mokymo rezultatai ir asmenybės augimas turi būti tiksliai įvertinami. Ar iš tiesų taip yra?

Reikia pažymėti, kad toli gražu ne visi specialistai ir mokytojai praktikai pritaria tokiam “pedagoginės technologijos” traktavimui. 1950-1960 m. šią sąvoką buvo linkstama apibrėžti tiksliais kokybiniais matais. Dabar pedagoginė technologija labiau suvokiama kaip įrankis, padedąs sukurti ir palaikyti daugelio *tikimybinių (o ne tiksliai apibrėžtų) mokomojo proceso tikslų sąlygas*.

Kiekviena technologinė strategija yra įrankis, įgalinantis siekti gana konkrečių tikslų. Šiuos tikslus mokytojas gali įgyvendinti:

1) ugdydamas, pavyzdžiui, tokius mokinių gebėjimus:

- spręsti mokymosi ir gyvenimo problemas;
- išskirti iš teksto pagrindinius prasminius elementus (visa tai pedagogai nustatyti sugeba, ar ne?);

2) formuodamas tokias savybes:

- gebėjimą vaisingai dirbti grupėje;
- neprikaištingą darbą su informacijos šaltiniais;
- gebėjimą atsisakyti savo požiūrio, jeigu jis nepaaiškina vieno ar kito fakto, prieštarauja sveikam protui, logikai ar moksliniams įrodymams.

Kaip rašyti pažymį už tokių gebėjimų ir savybių susiformavimą? Be abejo, tai ne kokybiniai rodikliai, taigi penketu ar ketvertu jų neįvertinsi. Mums svarbu atsekti, kad jie būtų *nuolat teigiamai formuojami* kiekviename mokinyje.

Amerikietė pedagogė Donna Ogle pademonstravo, kaip tai daro Jungtinių Valstijų mokytojai.

Mokinys N
Tema: "Orai"

Pagrindinės sąvokos	Žinojo prieš mokydamasis temą	Sužinojo mokydamasis temą	Santrauka
Slėgis	Galėjo pasakyti, kad oras slėgia Žemės paviršių.	Galėjo paaiškinti, kad orai keičiasi kintant atmosferos slėgiui.	Greitai suvokia medžiagą, analizuoja slėgio keitimosi priežastis.
Temperatūra			
Krituliai			
Sankt Peterburgo orai			

Tokią lentelę galima sudaryti kiekvienam klasės mokiniui. Bet juk tai sunkus, daug laiko užimantis darbas! Deja, taip. Kai mokytojai sužino, kad tokias lenteles dėstytojai, baigę kiekvieną temą, siunčia Amerikos mokinių tėvams, jie pradeda abejoti tokio metodo taikymo mūsų praktikoje galimybėmis.

Tai kaip vis dėlto nustatyti, ar ugdomi kritinio mąstymo įgūdžiai? Tam turime daugybę metodinių galimybių.

Pedagoginiai tikslai iš esmės formuluojami pažinimo srityje. Benjaminas Bloomas išskyrė šiuos jos lygmenis: *atkūrimo* (informacijos sužinojimas ir iškvietimas), *suvokimo* (medžiagos ir schemų interpretavimas, žodinių teiginių perteikimas matematine išraiška ir t. t.), *taikymo* (sąvokų, dėsnių, procedūrų naujomis sąlygomis), *analizės* (užslėptų prielaidų nustatymas, klaidų radimas loginiuose samprotavimuose, faktų ir padarinių atribojimas ir t. t.), *sintezės* (kūrybinis rašinys, tyrimo planas), *vertinimo* (teiginio logika, darbo rezultato vertė ir t. t.).

Patikrinti, kaip šie įgūdžiai susiformavę, galima naudojantis tiek jau žinomomis metodikomis, tiek ir kritinio mąstymo ugdymo technologijos strategijomis. Parodykime tai konkrečiu pavyzdžiu.

Galimos kritinio mąstymo lygio vertinimo formos ir metodai žemynų ir vandenynų geografijos kurse

Turinys. "Eurazijos" skyrius; temos: "Bendras Eurazijos klimato apibūdinimas", "Eurazijos klimato juostos ir tipai".

1. Lydimasis vertinimas (einant naują medžiagą).

1 užduotis. Perskaitykite vadovėlio tekstą. Užpildykite teksto žymėjimo (INSERT) lentelę.

2 užduotis. Remdamiesi perskaitytu teks tu, sudarykite lengvų ir sunkių klausimų lentelę. Pabandykite raštu atsakyti į keletą sunkių klausimų. (Mokiniams gali padėti mokytojo pateikti klausiamieji žodžiai ir frazės, pavyzdžiui: *kas? kaip? kodėl? su*

kuo susiję? kuo skiriasi? dėl ko? ar tai įmanoma? kaip tai atrodytų?) Šiuo atveju tikrinama sudarytų klausimų (pirmiausia, žinoma, sunkių, t. y. aukšto lygio) kokybė ir kiekybė, atsakymų į juos kokybė (atsakymų pagrindimas, vartojamų sąvokų kiekis, naudojimas vadovėliu ir atlasu). Pavyzdžiui, mokinys suformulavo tokį klausimą: "Kaip paaiškinti tokią didelę Eurazijos vidutinio klimato sričių įvairovę?" Norint į jį atsakyti, reikia išmanyti klimatą formuojančius veiksnius, kaip pagrindinius iš jų nurodyti vandenynus ir žemyno nutįsimą iš vakarų į rytus; patvirtinimui pasitelkti atlaso faktus apie vidutinio klimato sričių išplitimą ir t. t.

3 užduotis. Ieškoti kryžminės diskusijos argumentų ir juos pateikti. Diskusijos tema: "Ar Eurazijos klimatas identiškas Šiaurės Amerikos klimatui?" Atsakymas pateikiamas kaip argumentų *už* ir *prieš* lentelė. Pavyzdžiui, galima pasiūlyti mokiniams nurodyti penkis argumentus *už* ir penkis – *prieš*. Kaip susiformavusio kritinio mąstymo rodiklį galima nurodyti: analitinį sprendimų laipsnį (gebėjimą formuoti loginę argumentų grandinę), gebėjimą sintetinti (išvadų formulavimas remiantis pateiktais argumentais) ir vertinti (pagrindinės išvados formulavimas atsižvelgiant į visus argumentus *už* ir *prieš*).

4 užduotis. Skaitant pastraipas, "nunerti" svarbiausių temos sąvokų "tinklą". Pagrindinė sąvoka "Eurazijos klimatas". Užduotį galima atlikti per pamoką arba namie. Kokybinis vertinimas remiasi šiais rodikliais:

- gebėjimu sąvokos požymius išreikšti *savais žodžiais*;
- gebėjimu susieti teorinius sąvokos "Eurazijos klimatas" komponentus (klimatą formuojantys veiksniai, klimato tipai, oro temperatūra, nuolatiniai vėjai ir t. t.) su faktiniais jo elementais (Himalajų kalnai, Kaukazas, Alpės, Tolimųjų Rytų musonai, Viduržemio jūros subtropikai);
- gebėjimu įtraukti į "neriamą tinklą" papildomų faktų, kurių nenurodė mokytojas arba kurių nėra vadovėlyje.

Vertinimą siūloma apibendrinti pasitelkiant kūrybingumo kriterijų (šiuo atveju tai – mokinio gebėjimas sintetinti naują informaciją grafine forma ir taikyti ją sprendžiant naujo tipo uždavinius).

II. Apibendrinamasis vertinimas (išmokus naują medžiagą).

1 užduotis. Mokiniai atlieka testą. Galima pasiūlyti pasirinkti tas užduotis, kurios jiems įdomesnės. Tokiu atveju testas susideda iš trisdešimties klausimų, iš kurių į šešis mokiniams atsakyti privalu. Sudaroma po penkis kiekvieną mąstymo operaciją (atkūrimas, suvokimas, taikymas, analizė, sintezė, vertinimas) iliustruojančius klausimus (žvaigždutėmis nuo vienos iki šešių pažymima jų sunkumo laipsnis, kad mokiniai galėtų rinktis). Taigi apibendrintas kiekybinis ir kokybinis vertinimas vyksta: 1) palyginant mokinio pasirinktų klausimų sudėtingumą su mokėjimų ir gebėjimų lygiu, jo demonstruotu nagrinėjant konkrečią temą, ir 2) patikrinant atsakymų į testo klausimus teisingumą bei išsamumą. Testo klausimai gali būti atvirieji (atsakymo variantai nenurodomi) ir uždarieji (variantai nurodomi).

Štai testo klausimų pavyzdžiai:

1. Atkūrimas.

Eurazijoje labiausiai paplitusios teritorijos, esančios (reikiama pabraukite):

- arktinio klimato juostoje;
- subarktinio klimato juostoje;
- vidutinių platumų klimato juostoje;
- subtropinio klimato juostoje;
- tropinio klimato juostoje;
- subekvatorinio klimato juostoje;
- ekvatorinio klimato juostoje.

2. Suvokimas.

Pabraukite tuos klimatą formuojančius veiksnius, kurie, jūsų nuomone, lemia bendrą Eurazijos klimato pobūdį:

- pusiaujo artumas;
- žemyno nusitęsimas iš vakarų į rytus;
- panašumas į Šiaurės Amerikos klimatą;
- kalnai palei rytinį žemyno pakraštį;
- Vidurinės Azijos dykumos;
- Šiaurės ašigalio artumas;
- arktinės dykumos, plytinčios palei Arkties vandenyną.

3. Pritaikymas.

Įrašykite žodžius, kad išeitų loginė grandinė: tropikai ⇒ Eurazija ⇒ ... ⇒ musonai

4. Analizė.

Eurazijos klimatui įtakos turi (išrinkite reikiamą variantą, atsakymą pagrįskite dviem trim sakiniais):

- Atlanto vandenynas;
- Arkties vandenynas;
- Indijos vandenynas;
- Ramusis vandenynas.

5. Sintezė.

Sujunkite rodyklėmis šiuos žodžių junginius:

vidutinis jūrinis smarkūs vasaros klimatas

ir žiemos temperatūrų svyravimai

vidutiniškai žemyninis klimatas

nuolatiniai nepastovūs orai

vidutinis žemyninis klimatas

didžioji Rytų Europos lygumos dalis

vidutinis smarkiai žemyninis klimatas

Arkties vandenynas

sezoniniai vėjai

vidutinis musoninis klimatas

vakarų pernašos įtaka

taifūnai

6. Vertinimas.

Išvardykite tris pagrindines Eurazijos ir Šiaurės Amerikos klimato ypatybes.

2 užduotis. Užpildykite dviejų dalių dienoraštį. Kairėje jo pusėje mokiniai, remdamiesi vadovėlio ir atlaso duomenimis, surašo pagrindinius Eurazijos klimato ypatumus; dešinėje pusėje – mokinių samprotavimai tema "Kokį poveikį šie Eurazijos klimato ypatumai daro jos reljefui, vidaus vandenims, augalams ir gyvūnams?" Mokiniai dar nesi mokė temų apie vidaus vandenį, augaliją ir gyvūniją. Tad nustatomas jų gebėjimas savarankiškai atlikti analitinius, sintezės ir vertinamojo pobūdžio svarstymus.

Vertinant mokinių kritinio mąstymo lygį, reikia atminti, kad kritinis mąstymas - tai ne vien pažintiniai įgūdžiai. Be racionalaus mąstymo elementų, apie kurių susiformavimą sprendžiame iš to, kokie, pavyzdžiui, yra mokinių atliktų testų rezultatai, į "kritinio mąstymo" sąvoką įeina ir tokie svarbūs dalykai kaip gebėjimas:

- laikytis kitokio požiūrio;
- problemą vertinti įvairiais aspektais;

- aiškiai kelti savus mokymosi tikslus ir priklausomai nuo jų konstruoti savą lavinimosi maršrutą (t. y. dėmesį sutelkti į klausimus, kurie, norint suprasti konkrečią temą, atrodo patys svarbiausi).

Be abejo, minėtos sudedamosios kritinio mąstymo dalys negali būti įvertintos kiekybiškai ar diagnozuojamos pasitelkus dalykines metodikas. Dėl to mokytojui pamoką planuojant ir nustatant jos veiksmingumą būtina kreipti dėmesį į keletą ne mažiau svarbių dalykų:

1. *Ar užteks pamokos laiko?*

Visi kritinio mąstymo ugdymo skaitant ir rašant technologijos etapai nebūtinai turi tilpti vienoje pamokoje. Gali būti keletas pamokų. Tačiau labai svarbu, kad *žadinimo-prasmės suvokimo-apmąstymo* ciklas būtų užbaigtas ir kad paskutinis apmąstymas parengtų kitam žadinimui.

2. *Ar reikia turėti ištisą metodų rinkinį ir ar būtina paisyti nuoseklumo?*

Ne, galite taikyti tuos metodus, prie kurių esate pripratę. Svarbiausia, kad jie padėtų įgyvendinti tikslus, kuriuos keliate jūs ir jūsų mokiniai.

3. *O jeigu baigiantis pamokai paaiškėja, kad mokiniai ne viską suprato arba apmąstymo etape "neteisingai" atsakinėja?*

Kritinio mąstymo ugdymo technologija nėra panacėja. Jeigu siekiate suformuoti tam tikras žinias, tai, atsižvelgdami būtent į šį tikslą, ir konstruokite pamoką. Tačiau kiekvienu atveju būtų puiku išlaikyti pamokoje demokratišką aplinką, kad mokiniai galėtų laisvai reikšti mintis.

Septynerius metus Sergejus Zair-Bekas dėstytojavo Geografijos fakultete, Rusijos valstybiniame A. Gerceno pedagoginiame universitete (Sankt Peterburgas). S. Zair-Bekas - pedagogikos mokslų kandidatas, sertifikuotas KMUSR lektorius. Šiuo metu dirba Rusijos Federacijos švietimo ministerijoje.